

Come and see next decade...

Artesis Hogeschool Antwerpen

Na 19 juni 1999 was niets nog hetzelfde in het Europese onderwijslandschap. Die dag ondertekenden 29 ministers van de Regering van Europa in Bologna de beroemde verklaring omtrent het onderwijs in Europa. Ook in het Belgische architectuuronderwijs leidde deze verklaring tot ingrijpende veranderingen. De oude rivaliteit tussen architectuurscholen en ingenieursopleidingen speelt daarbij soms weer op. Een stand van zaken.

Vrije Universiteit Brussel
Departement of Architectural
Engineering, META architectuur i.s.m.
Atelier d'Art Urbain Architects, 2010

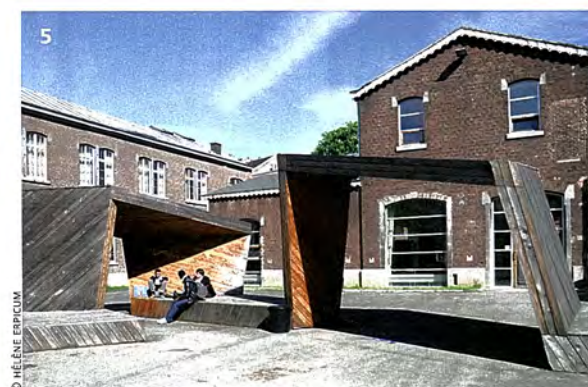

De kerngedachte van de verklaring is dat Europa nood heeft aan één gemeenschappelijke ruimte voor Hoger Onderwijs, als aanvulling op de groeiende integratie binnen de Europese economische ruimte. Het eerste oogmerk was om diploma's uit verschillende landen op elkaar af te stemmen. Enkel zo kan de mobiliteit van studenten en docenten toenemen. Dat leverde in het verleden veel praktische problemen op: wie in het buitenland wilde studeren of doceren, botste vaak op allerlei onverenigbaarheden. Die hadden zelfs gevolgen voor het toetreden tot het beroep in een ander land dan dat van het diploma. De Orde van Architecten bijvoorbeeld bekeek diploma's van buitenlanders altijd met veel argwaan. Het tweede oogmerk was om de concurrentie tussen instellingen van hoger onderwijs aan te wakkeren. Het is heel wat anders om in België of internationaal hoog aangeschreven te staan. De gedachte hierbij was dat uitmuntendheid niet enkel kan berusten op de kwaliteit van het onderwijs op zich, maar steeds moet ondersteund worden door onderzoek, ook in hogescholen buiten de universiteit. Dit ideaal heet het 'Von Humboldt principe', naar de Duitse geleerde

Wilhelm von Humboldt die in zijn 'bildungsdeale' de eenheid van onderwijs en onderzoek bepleitte. Hij stond ook het wereldburgerschap voor. De universiteit moet de studenten leren om onbevange alles te onderzoeken wat er te onderzoeken valt. Als vanzelf leidt dat naar de academisering van het hoger onderwijs.

Twee hervormingsmechanismen

De verhoogde mobiliteit van studenten en docenten wordt bevorderd op twee manieren. Enerzijds wordt er een uniforme structuur aan het onderwijs opgelegd: elke studie wordt verdeeld in een bachelor- en een masteropleiding. De bacheloropleiding heeft een duur van drie jaar, de masteropleiding kan één of twee jaar duren. Traditioneel was het universitair onderwijs en hoger onderwijs van het lange type in België net andersom gestructureerd. Men startte met twee kandidatuurjaren, gevolgd door drie licentie jaren. Bovendien moeten bacheloropleidingen nu een afgerond geheel vormen. Iemand met deze graad kan al zinvol ingezet worden in een bepaald arbeidsveld, maar is niet zo hoog

1
Institut Supérieur d'Architecture
Lambert Lombard, Luik

2
Sint-Lucas Architectuur, campus
Brussel – Oorspronkelijk gebouw
'Meurop' van Leon Stynen & Walter
Bresseleers (1955-59), restauratie
Coussée & Goris architecten, 1998

3
Provinciale Hogeschool Limburg,
departement Arts & Architecture,
architect Dolf Nivelte, 1985

4
Université de Mons, Faculté polytech-
nique, Ingénieur civil Architecte,
architect Claude de Bettignies,
1735-1739

5
Institut Supérieur d'Architecture
Saint-Luc Wallonië Luik

opgeleid dat hij/zij ook innovatieve ontwikkelingen kan initiëren. Daarom wordt ook onderscheid gemaakt tussen een 'professionele' bachelor – daarmee kan je meteen aan de slag – en 'academische' bachelors, die voorbereiden op de master. Een professionele bachelor is vergelijkbaar met de vroegere graduaat industrieel ingenieur, een academische bachelor is een wat uitgerekte versie van de vroegere kandidaturen aan de universiteiten of architectuurscholen. De masteropleiding leidt dan tot een verdieping van de kennis en – eventueel in een 'Master na Master' (MANAMA) – tot een verdere specialisatie. Ten slotte is er ook de derde cyclus voorzien, die leidt tot het doctoraat.

Anderzijds wordt in de opleidingen aan elk kennisonderdeel een aantal studiepunten of 'credits' toegekend. Elk samenhangend vakkenpakket, dat een studietijd van minstens één jaar vergt, omvat 60 studiepunten. Een masteropleiding bestaat zo uit 180 punten voor de bachelorjaren en 60 of 120 punten voor de masterjaren. Eens een student een examen met succes afgelegd heeft, kan hij die studiepunten meenemen, ook naar een andere opleiding, al dan niet in een

ander land. Voluit heet dit systeem ECTS of European Credit Transfer System. Evident is die 'saucissonnage' van opleidingen niet: het gevaar bestaat dat studenten à la carte een opleiding bijeenprokkelen die – als geheel – geen coherent kennisveld meer vormt. Die situatie is diametraal tegenovergesteld aan de vroegere organisatie van het onderwijs in Europa. Opleidingen verliepen in studiejaren, op hun beurt gegroepeerd tot clusters met specifieke benamingen als (in België) kandidaturen en licenties. Het typische ervan was dat wie faalde vaak veel vakken terug moest afleggen in een herkansingsjaar. Ook al werden de meer draconische kantjes van het systeem steeds meer afgevlind, het bleef een lastige kwestie voor studenten die het net niet haalden. Daarom kende het systeem een vorm van absolutie: bij deliberaties kon besloten worden dat een student die slechts op enkele vakken slecht presteerde, toch kon overgaan.

De idee achter het oude systeem was dat onderwijs niet uitsluitend over kennisoverdracht gaat, maar een algemene 'bildung' betrachtte. Het ging over inzicht in een breed kennisgebied en menselijke vorming. Het creditsysteem rekent

UGent, Vakgroep Architectuur en Stedenbouw

CASUS UCL EN SAINT-LUC

De geruisloze fusie van tegengestelden

Institut Supérieur d'Architecture Saint-Luc Brussel, architect Emile Verhaegen, 1965

Université Catholique de Louvain, Faculté d'architecture, d'ingénierie architecturale et d'urbanisme

De nieuwe Faculté d'architecture, d'ingénierie architecturale, d'urbanisme et d'aménagement du territoire de l'UCL biedt de meest harmonische oplossing voor het samengaan van verschillende opleidingen binnen een nieuwe organisatie. Terwijl aan de KU Leuven waterdichte schotten opgetrokken worden tussen Sint-Lucas en ASRO, gaan hier de drie scholen op in één faculteit, met behoud van de twee diploma's architect en ingenieur-architect. Decaan André De Herde ziet geen graten in dat samengaan van twee verschillende opleidingen in één faculteit. "Er bestond ook een licentiaat in de wiskunde en een ingenieur in de wiskunde. Idem dito voor een licentiaat economie en een handelsingenieur. In dezelfde lijn zou je kunnen stellen dat een master architectuur directer op de praktijk van de architect voorbereidt, terwijl de opleiding

ingenieur-architect een meer algemene, eventueel meer academisch georiënteerde opleiding biedt. Voor ons komt het er op aan om de verschillen beter te articuleren, zonder de rijkdom van een gedeeld kennispatrimonium uit het oog te verliezen. Het zou maar al te gek zijn dat we ons op twee of drie plaatsen toelaggen op monumentenzorg, als er een centrum is dat daarin reeds in het verleden uitstekend presteerde. Dan kunnen we beter inzetten op de verdere ontwikkeling van dat ene centrum op dat gebied." Dit samengaan betekent geen fysieke fusie: de drie locaties in Brussel, Louvain-la-Neuve en Doornik blijven behouden. De nieuwe faculteit wijst er fijntjes op dat ze zo ook in haar fysieke voorzieningen het hele gamma van architectuur en stedenbouw bestrijkt: de grootstad, de 'nieuwe stad' en de historische stad.

Institut Supérieur d'Architecture Saint-Luc Wallonië Doornik, architect Paul Clerbaux, 1904

een student daarentegen veeleer vak per vak op zijn prestaties af. Het woord 'competenties' – eerder dan 'bildung' – is centraal komen te staan.

Controlesystemen en zelfstudie

Deze grootscheepse hervorming vereist dito controlemechanismen. Instellingen moeten vanaf nu precies aangeven welk onderwijs ze aanbieden, en hoe ze een bepaalde output willen realiseren. Dat moeten ze doen aan de hand van zelfstudierapporten volgens precies omschreven modellen zoals bv. de 'Dublin descriptoren'. Daarmee is de kous niet af. Na die zelfstudie volgen ook 'visitaties' door een commissie. Die gaat na of er voldoende generieke kwaliteitswaarborgen aanwezig zijn bij een opleiding om de omschreven doelstellingen te bereiken. Het gaat dan over onderwijsinhoud, onderwijsproces, uitkomst van onderwijs, maar ook over de materiële voorzieningen, de kwaliteit van het personeel, de organisatie en de interne kwaliteitszorg. In Vlaanderen worden deze visitaties verzorgd door de Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie (NVOA), een gemengde Nederlands-Vlaamse

instelling. In de Franse Gemeenschap werd recent de Agence pour l'Evaluation de la qualité de l'enseignement supérieur en Communauté Française de Belgique (AEQUES), opgericht. Het belang van deze rapportering is enorm. Een opleiding kan immers 'buizen'. Ze krijgt dan nog drie jaar om orde op zaken te stellen, maar als dat niet lukt, verdwijnt ze onherroepelijk. Wie slaagt, wordt geaccrediteerd, en staat op de kaart van de Europese onderwijsruimte.

Overigens, zoals De Loeiende Koe, het tijdschrift van de studenten van de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw aan de UGent opmerkt in een recent, uitstekend nummer over onderwijs, is hier meer aan de hand dan het lijkt. De Bologna-hervorming neigt er toe het hoger onderwijs te liberaliseren en toe te snijden op de noden van de private sector. In Vlaanderen bevoordeelt een puntensysteem bij de financiering bijvoorbeeld richtingen met een groot maatschappelijk nut zoals geneeskunde, ten nadele van humane wetenschappen als geschiedenis of taalkunde. Die laatste richtingen hebben het bovendien moeilijk om onderzoeksgelden aan te trekken via de private sector. Welk bedrijf zou immers willen

CASUS LA CAMBRE EN VICTOR HORTA

Water en vuur verenigen

Als je de websites van La Cambre en Victor Horta leest, lijkt er geen vuiltje aan de lucht. De voordelen van de synergie en het toekomstperspectief van een verhuis naar de campus Solbosch van de ULB worden bejubeld. De twee scholen hebben nochtans een totaal andere geschiedenis en praktijk. Horta ontstond uit de Beaux-Arts opleidingen, en werd in het begin van de 20ste eeuw door Victor Horta hervormd. De school is in zijn praktijk vergelijkbaar met het de Artesis Hogeschool – het vroegere Henry van de Velde Instituut in Antwerpen. De ironie van de geschiedenis wil dat het net Henry van de Velde was die de school van La Cambre stichtte in 1927, naar het model van het Bauhaus waar hij eerder directeur van was. Die school was sterk betrokken op het project van de moderne beweging. Alle kunsten werden er onder het patronaat van de architectuur samengebracht. Die inspiratie

bleef altijd doorwerken. Toonaangevende moderne architecten bepaalden het gezicht van de school. De school moeide zich altijd weer in het publieke debat over stedenbouw en architectuur. Bij belangrijke Brusselse dossiers stond de school in de frontlinie voor maatschappelijke actie. Sinds jaar en dag voert de school ook heel wat onderzoek. Ze richtte daarvoor satellieten op als CRAC, CELCA vzw of ALICE. Ten slotte organiseert de school ook heel wat tentoonstellingen. Welk belang heeft zij erbij om te fusioneren met een meer 'low profile' school als Horta? Wat zal het betekenen als ze van hartje stad – het Flageyplein – verhuist naar een geïsoleerde campus?

"De reden", geeft directeur Jean-Louis Genard van La Cambre aan, "is dat de combinatie ons eindelijk toegang geeft tot doctoraten en tot de onderzoeksfondsen die daarbij horen. We moeten immers op Europees

niveau concurreren, en sowieso heeft La Cambre altijd een internationale roeping gehad. Maar voorlopig zijn we voor de financiering van doctoraten en onderzoek nog wel sterk aangewezen op geld van externe contracten." De grote vraag die hier speelt is uiteraard: zal La Cambre zijn uniek pedagogisch project in een fusie kunnen bewaren. De discussies daarover zijn, terwijl er voor het eerst een gemeenschappelijk aanbod is van de twee scholen, in volle hevigheid losgebarsten, en verlopen – naar verluid weliswaar, want Genard laat het achterste van zijn tong niet zien – niet zo gemakkelijk.

Institut Supérieur d'Architecture de la Communauté française, La Cambre, architect Henry van de Velde, 1926

Institut Supérieur d'Architecture Victor Horta, architect Cerau, 1985-88

© JEAN-MARC STENO

investeren in een onderzoek naar pakweg de aardappelconsumptie in de 16de eeuw? Architectuuropleidingen staan in deze ook niet zo sterk: ongeacht het belang van goed stedenbouwkundig en architecturaal beleid, is er weinig geld beschikbaar voor 'fundamenteel' onderzoek ter zake. Het is trouwens nog maar de vraag wat dat zou kunnen inhouden...

Regelgeving in België 1: Vlaamse Gemeenschap

Deze Europese richtlijnen zette elk land om in nationale wetten, of – in België – in wetten per Gemeenschap. In de Vlaamse Gemeenschap gaat het om maar liefst drie wetten. Het structuurdecreet van 4 april 2003 voerde de BAMA structuur in het universitair en niet-universitair hoger onderwijs in. Dat decreet legde eveneens vast dat ook hogescholen onderzoek moesten initiëren, en daartoe associaties met universiteiten dienden aan te gaan. Dat was het startschot voor fusieoperaties tussen universiteiten en hogescholen, met de huidige associaties als resultaat. Het is wellicht typisch voor Vlaanderen dat de overheid daarin niet

tussenkam. De KU Leuven nam het voortouw in de associatiegolf. Tegen de verwachtingen in zocht ze geen partners op regionale basis, maar wel op confessionele (dat was slim bekeken: de KU Leuven is er als de dood voor dat ze zou degraderen tot 'universiteit van het Hageland'). Zo sloot het belangrijke instituut Sint-Lucas (Brussel en Gent, WENK) aan bij de Associatie KU Leuven. Daarnaast had de KU Leuven zelf binnen de Faculteit Toegepaste Wetenschappen (FTW) een belangrijke speler in het architectuuronderwijs, met name het departement Architectuur, Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening (ASRO). De UGent associeerde veel minder, zodat haar vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de FTW de enige bleef die binnen de associatie een architectuuropleiding aanbiedt. De VUB was met haar opleiding ingenieur-architect binnen de FTW in hetzelfde geval. Twee andere hogescholen ten slotte, de Henry van de Velde school in Antwerpen en de Provinciale Hogeschool Limburg wendden zich tot de regionale universitaire partner, de Associatie Universiteit Hogescholen Antwerpen (AUHA) en de Associatie Universiteit Hogescholen Limburg (AUHL). In

Institut Supérieur d'Architecture Saint-Luc Leuven

CASUS UGENT VAKGROEP ARCHITECTUUR EN STEDENBOUW (VA&S) Do it yourself

Binnen de Gentse associatie heeft de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw (VA&S) het veld voor zich alleen. Merkwaardig is dat de opleiding desondanks een scherp en ongewoon profiel heeft. Dat is te danken aan de turbulente ontstaansgeschiedenis ervan op het einde van de jaren 1980, begin jaren 1990. Toen werd, na het wegvallen van de opleiding architectuur aan de academie, binnen de FTW met een minimum aan mensen en middelen, en met veel tegenstand zowel binnen als buiten de faculteit, een nieuwe opleiding uit de grond gestampt. Charles Vermeersch was daarvan de bezieler, samen met Dirk De Meester en Dirk De Meyer. De wankelende positie van de

opleiding dwong in de jaren 1990 tot een intensieve reflectie over de structuur en de werking ervan. Men ontwikkelde er, tegen de gangbare verdeling in, een '3+2 structuur'. De drie eerste jaren kenden vooral hoorcolleges, en leverden de basiskennis aan. In de laatste twee jaar kon een student zich toeleggen op 'stadsontwerp en architectuur', 'architectuurontwerp' of 'bouwtechniek'. Dat zijn nog steeds de masterdiploma's die de vakgroep nu aanbiedt.

De VA&S onderscheidt zich door een erg ongewone nabijheid tussen studenten en professoren. VA&S is de enige plaats waar ik in mijn vragenronde te woord gestaan werd door een prof en een student samen. Dat kan symbolisch tellen. De oorzaak hiervan ligt in de formules van de 'Bijzondere Vraagstukken' in de masters en de Jokerweek in de hele opleiding. In 'Bijzondere Vraagstukken' geven docenten, proffen en doctoraatsassistenten intensieve werkcolleges. Ze zoomen er in op een specifiek onderzoek. De onderwerpen en werkvormen wisselen jaarlijks, zodat de masterstudenten als het ware van op de eerste rij mee het onderzoek aan de vakgroep volgen. In de Jokerweek worden alle gewone lessen opgeschort en storten de studenten zich samen op één bijzonder thema. Het merkwaardigste van deze opleiding is echter hoe ze zichzelf definieert. Voorzitter Bart Verschaffel: "Wij bieden een ontwerpopleiding. Het ontwerpen vindt in het bouwen zijn eerste, maar niet zijn enige toe-

passing. Ontwerpen gaat over het vermogen om een maatschappelijke situatie te transformeren in een ruimtelijk model. Een ontwerper is iemand die snel ziet welke aspecten en factoren in een situatie een rol spelen, en op welke daarvan je kan ingrijpen om verandering te bewerkstelligen. Maar een ontwerper weet ook wat technisch mogelijk is. Hij kan de kosten en de kans op succes van een ingreep inschatten. In die zin lijkt ontwerpen op politiek bedrijven." Blijkens een recente bevraging, waar oud-studenten massaal op reageerden, zijn de meesten achteraf behoorlijk tevreden over de opleiding. Relevant is dat een significant deel (70%) onder hen in zijn beroepsleven nog steeds met ontwerpen bezig is, zij het niet noodzakelijk als architect. Overigens, die vrijpostige houding tegenover architectuur en ingenieurskunst als vak en beroep wordt niet in het hele architectuuronderwijs of bij de Orde op applaus onthaald. Verschaffel kijkt in elk geval relatief tevreden terug op de ontwikkeling, maar constateert wel dat het huidige ECTS-systeem in de toekomst problemen kan opleveren. "Studenten kunnen lang aanmodderen vooraleer iemand hen vertelt dat ze misschien beter een andere richting uitgaan. De samenstelling van de opleiding wordt ook steeds chaotischer doordat mensen jaren samenvoegen of ontrafelen. Daardoor heb je soms onverwacht veel of weinig studenten in één vak. Vermoedelijk zal het ermee eindigen dat de studietijd op een sluipende manier verlengt."

UGent, Vakgroep
Architectuur en
Stedenbouw
(VA&S),
architect
Adolphe Pauw,
1889

© HILDE CHRISTENS

beide gevallen hebben deze opleidingen geen universitaire tegenhanger. Voor het academiseringstraject kan dat een handicap zijn. Een tweede decreet in 2004 regelde ook de invoering van het ECTS-systeem, zodat vanaf academiejaar 2004-2005 de BAMA structuur van start kon gaan. In 2008 volgde een derde decreet dat de financiering van het hoger onderwijs hertekende. Universiteiten werden niet langer betoelaagd naar aantal studenten, maar naar de geleverde output. Daartoe behoren het aantal afgestudeerden, maar ook het aantal doctoraten en publicaties. Bovendien, en dat is een heikel punt, bevestigt de wet grotendeels de regeling uit 1994 waarbij de ene opleiding een hogere wegingsfactor krijgt dan de andere. Voor dezelfde prestaties wordt geneeskunde, de meest bevoorrechte faculteit, bijvoorbeeld vier keer meer betoelaagd dan rechten. Voor toegepaste wetenschappen, dus ook voor ingenieur-architecten, valt het wel mee: een bachelor heeft factor 2, een master factor 3. Maar of dat doorgetrokken wordt naar een 'gewone' architectuuropleiding is vooralsnog niet duidelijk. Kunstwetenschappen noteren in elk geval het laagst in deze

pikorde. Deze regelgeving schept hoe dan ook een erg concurrentiële omgeving voor opleidingen. Kwaliteit van onderwijs is daarbij niet noodzakelijk de eerste zorg. Nu had de wetgever ook door dat het quasi onmogelijk zou zijn voor hogescholen om in deze 'ratrace' naar middelen te treden omwille van hun beperkte – onbestaande? – traditie in onderzoek. Vandaar de 'academiseringsmiddelen' die deels rechtstreeks, deels via de associatie waar hogescholen in toetreden, verdeeld worden over de opleidingen. Die middelen moeten docenten toelaten om mee te dingen naar onderzoeksgelden als FWO (Fonds Wetenschappelijk Onderzoek) of BOF (Bijzonder Onderzoeksfonds), of naar private middelen of opdrachten van andere overheden als steden, gewesten... Die middelen zijn echter beperkt in tijd: tegen 2013 moeten de hogescholen voldoende 'geacademiseerd' zijn om 'in te kantelen' in een volwaardig universitair stelsel. Uiterlijk op dat ogenblik wordt immers door de accreditatiecommissie NVOA over hen (en over de universitaire opleidingen) geoordeeld. In geval van nood hebben ze nog drie jaar om de meubelen te redden, maar in 2016 valt onver-

CASUS ARTESIS HOGESCHOOL DEPARTEMENT ONTWERPWETENSCHAPPEN

Alleen op de wereld?

De architectuuropleiding aan de Artesis Hogeschool (voormalige Hogeschool Antwerpen) is ook zo'n eenzelgänger. In 2003 sloot Artesis aan bij de Associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen (AUHA). Zo ontstond het departement Ontwerpwetenschappen van de AUHA. Op de Antwerpse campus biedt dat masteropleidingen aan in architectuur, stedenbouw en ruimtelijke planning, monumenten- en landschapszorg. Daarnaast is er ook een master interieurarchitectuur en productontwikkeling. De universitaire poot van de associatie, de UA, kent echter geen opleidingen die op ontwerpen in brede zin gericht zijn. Het voormalige Henry van de Velde Instituut moet derhalve zelf de Bologna-bepalingen implementeren. Dat kan ook een voordeel zijn: "Wij kunnen binnen, maar zo nodig ook buiten, de UA naar eigen inzicht samenwerkings-

verbanden aangaan met instellingen die ons op een bepaald terrein het beste aanvullen", stelt departementshoofd Koen Van de vrecken. "Wij hoeven dus niet zoals de Associatie Leuven het onderscheid tussen kunsten en ingenieurswetenschappen te maken. Hier valt architectuur autonoom onder de faculteit Ontwerpwetenschappen."

Binnen de AUHA wordt stevig nagedacht over de academisering van hogescholen. Volgens een tekst uit 2009 ziet men daar vooral heil in ontwerpend onderzoek dat de klassieke 'discursieve' onderzoekers niet (kunnen) doen. Lopend onderzoek aan de architectuuropleiding gaat in die richting en heeft betrekking op maatschappelijk relevante items. Inmiddels zijn er een vijftigtal onderzoekers aan de slag. De onderzoekscultuur aan de school haalt echter de hoogste internationale normen nog niet. De school

dankte haar goede reputatie immers altijd aan haar stevige inbedding in de praktijk. Het gros van de docenten hebben een eigen architectenpraktijk, en brengen zo relevante kennis binnen. Dat soort docenten heeft echter zelden veel tijd om nog de academisering aan te zwengelen. Onderwijs blijft zo ook nu nog het grootste aandachtspunt van de opleiding.

De architectuuropleiding maakt zich echter sterk dat er op termijn wel een stevige band tussen onderwijs en onderzoek groeit. Onderwijscoördinator Tjil Eyckerman: "Het is goed dat architecten een universitaire graad krijgen. Dat vereist echter de ontwikkeling van een academische onderzoekscultuur aangepast aan en bruikbaar voor architectuurwetenschappen, en dus niet de kunsten. Dat vraagt nog wel enige tijd."

Artesis Hogeschool
Antwerpen, departement
Ontwerpwetenschappen

biddelijk het doek. Ondertussen breekt ongeveer elke hogeschool zich wel het hoofd over wat dan geëigend onderzoek kan zijn, en hoe dat met de opleiding te verzoenen valt.

Regelgeving in België 2:

Franstalige Gemeenschap

In de Franstalige Gemeenschap werd het gros van de kwesties geregeld in één Bologna-decreet van 31 maart 2004. Het slaat zowel op universiteiten als Hautes Ecoles, Les Ecoles Supérieures des Arts en Les Instituts Supérieurs d'Architecture, die in de Franse Gemeenschap een aparte categorie vormen. Het decreet regelt de integratie van de verschillende onderwijsvormen en de titels die ermee samenhangen. Het regelt ook de invoering van het ECTS-systeem en bepaalt hoe universiteiten en hogescholen kunnen samenwerken. Praktisch veranderde er echter niet zoveel. Interessanter is wat ook hier niet geregeld werd, met name een aangepaste financiering. Ook na de substantiële verhoging van de middelen van de Franstalige Gemeenschap in 2001 veranderde het financieringsmechanisme uit 1995 van

de hogescholen niet, en werden ook geen bijzondere voorzieningen getroffen voor de ontwikkeling van onderzoek. De universiteiten daarentegen zien hun budgetten sinds het Bologna-decreet wel stijgen, maar ontvangen per student nog steeds minder dan de universiteiten in Vlaanderen. Ook het budget voor onderzoek is binnen de onderwijsenveloppe lager. De tegenspraak tussen de eis tot academisering van hogeschool en de middelen die daar tegenover staan, is hier dus minstens zo uitgesproken als in Vlaanderen.

Merkwaardig is wel dat de Franstalige Gemeenschap in 2009 zelf het initiatief nam om speciaal voor het architectuuronderwijs een versnelde fusie tussen de architectuurscholen en de universiteiten bij decreet van 30 april 2009 op te leggen. Alle ISA's (Instituts Supérieurs d'Architecture) werden overgeheveld naar de universiteiten. Daarbij werd een quasi strikt geografische logica opgelegd.

De ISA Saint-Luc Brussel en de ISA Saint-Luc Wallonië in Doornik werden opgenomen binnen de Université Catholique de Louvain. De bestaande locaties van de oorspronkelijke instellingen worden tot nader order behouden.

Institut Supérieur d'Architecture Saint-Luc

CASUS SINT-LUCAS GENT EN BRUSSEL EN CASUS KU LEUVEN ASRO

De dubbelgreep van de Associatie KU Leuven

Toen André Oosterlynck in 2003 de associatie rond de KU Leuven vormde, riefde hij ook Sint-Lucas Gent en Brussel binnen.

De school voelde zich in dit gearrangeerde huwelijk echter niet helemaal op het gemak. Ze wilde zeker niet onder curatele staan van ASRO. Sint-Lucas stond daarin niet alleen: ook kunstopleidingen binnen Sint-Lucas, het Lemmensinstituut of de Limburgse opleiding productdesign vonden node hun plaats binnen dat grote nieuwe lichaam. Maar ook aan de andere kant, bij de ingenieurs, was er koudwatervrees, bevestigd Hilde Heynen, voorzitter van ASRO. De ingenieurs wilden bovendien ook geen schoonmoeder spelen voor de hogescholen. Sint-Lucas biedt ook een master stedenbouw en ruimtelijke planning aan, wat de gelijkenis in aanbod met ASRO nog sterker maakt.

De oplossing die hier uit de bus kwam, kan met recht origineel genoemd worden: binnen de associatie werd een volkomen nieuwe Faculteit Architectuur en Kunsten, kortweg FAK, in het leven geroepen. Die is vanaf dit jaar operationeel en staat onder leiding van decaan Peter De Graeve, een filosoof, en vijf vicedecanen van de verschillende afdelingen binnen deze nieuwe faculteit. De Graeve verdedigde in zijn openingsrede met vuur de humaniserende voortrekkersrol van de kunsten binnen de academische wereld. "Wie zich uit vrees, gemakzucht of onverschilligheid een academische wereld voorstelt zonder dat de kunsten en de architectuur daarin een vol-

waardige plaats vinden, zoekt zijn tevredenheid in een wereld zonder verbeeldingskracht en zonder wezenlijke creativiteit."

Dat heeft verstrekkende gevolgen.

Vicedecaan Johan Verbeke en departementshoofd Dag Boutsen van Sint-Lucas zien een sterkere verwantschap tussen de ontwerp- en denkprocessen van architecten en van kunstenaars dan met die van ingenieurs.

"We hebben hier een lange traditie van conceptueel denken over objecten en ontwerpen. Maar we willen ook een opleiding bieden die voorbereidt op het beroep van architect.

Architectuur is geen zuivere wetenschap, maar is sterk verbonden met een beroepspraktijk. Het ontwerp, en het ontwerpend onderzoek staan daarom centraal in onze opleiding. Andere opleidingen trekken misschien sterker de kaart van het academische onderzoek, maar de vraag is of je dan nog mensen opleidt die in de praktijk inzetbaar zijn?" Als de hogeschool, volgens die denk-piste, moet academiseren, en dus onderzoek moet opstarten en doctoraten opleveren, dan zal dat daarom vanuit een andere opvatting over het doctoraat moeten gebeuren. Niet alleen in de masteropleiding is ontwerpend onderzoek de ruggengraat van de opleiding, het moet ook richtinggevend worden voor doctoraten. Die gedachte steunt op een concept dat de laatste jaren – onder druk van Bologna – in heel Europa de kop opstak. Iedereen in de (kunst)onderwijswereld heeft de mond vol over het 'doctoraat in de

kunsten'. Wie, zoals Verbeke en Boutsen, de verwantschappen tussen kunstenaars en architecten beklemtoont, opent dus de weg voor een 'doctoraat in de architectuur', naar het model van het 'doctoraat in de kunsten'. Een prangende kwestie blijft echter waar de middelen vandaan zullen komen om doctoraatsbeurzen te geven, want de huidige 'academiseringsmiddelen' zijn daarvoor te krap, en verdwijnen ook tegen 2013. Vanaf dan dient de hogeschool of de FAK in zijn geheel net als elke andere faculteit te knokken om onderzoeksmiddelen binnen te rijden. Sint-Lucas rooit het voorlopig door andere middelen aan te boren, zoals onderzoek voor gemeenten of maatschappelijke dienstverlening. De hogeschool werkt zo vaak voor het Brussels Gewest dat elk jaar onderzoeksprojecten opzet rond stedelijke thema's.

Hilde Heynen vreest dat het academiseringstraject van de hogescholen wel eens zeer frustrerend zou kunnen worden. "De hogescholen krijgen door de academisering toegang tot onderzoeksgelden zoals het FWO (Fonds Wetenschappelijk Onderzoek) of het BOF (Bijzonder Onderzoeksfonds). Die middelen worden echter, ook binnen de universiteit, op competitieve manier verdeeld. Dat betekent dat je mensen en middelen moet vrijmaken om projecten voor te bereiden. Het betekent ook dat je onderworpen wordt aan de kritiek – de 'peer-review' – van anderen. Dat ligt in de lijn van het huidige streven

Wel is het de bedoeling dat de drie opleidingen samen een volwaardige nieuwe faculteit vormen. Zo ontstaat de merkwaardige situatie dat één departement twee onderscheiden opleidingen zal beheren en dus ook twee types architectuur-diploma's zal uitreiken.

De ULB ontvangt binnen haar schoot twee andere Brusselse instellingen. Enerzijds Victor Horta, de Brusselse poot van het ISA Intercommunale – een opleiding die zijn 'roots' heeft in de Beaux-Arts traditie – en anderzijds het ISA de la Communauté française La Cambre, dat gesticht werd als een school met een uitgesproken modernistisch programma. Tot 2016 behouden zij hun huidige vestigingen. La Cambre blijft dus nog even op het Flageyplein, maar in 2016 zou er een nieuw faculteitsgebouw moeten zijn op de campus Solbosch van de ULB. De bestaande master ingenieur-architect blijft echter ook bestaan binnen de FTW en vaart daar zijn eigen koers.

In Luik wordt Lambert Lombard, de Luikse poot van de ISA Intercommunale samengevoegd met de Luikse afdeling van de ISA Saint-Luc Wallonie. Samen worden zij onderdeel van

de Universiteit van Luik. Ook hier worden twee scholen met een verschillende traditie samengevoegd. De configuratie is dezelfde als in Brussel: de twee scholen vormen samen een autonome faculteit binnen de universiteit, los van de master ingenieur-architect in de FTW.

De ISA Intercommunale, afdeling Mons, wordt een volwaardige achtste faculteit binnen de universiteit van Mons. Ook daar blijft een strikte scheiding met de master ingenieur-architect.

Hoewel binnen de Franstalige Gemeenschap zo in principe alles geregeld is (in Vlaanderen is het toenaderingsproces nog zijn definitieve vorm aan het zoeken) heeft deze beslissing de betrokken instituten meer overvallen dan ze lief is. Achter de schermen zijn alle scholen druk in de weer om tegen het komende academiejaar goede fusieprogramma's in elkaar te boksen en hun missie duidelijk af te lijnen. De lichten blijven laat branden in de directielokalen van architectuurscholen...

naar excellentie. Het is een cultuur die de hogescholen vreemd is. Je kan de fusieoperatie tussen universiteit en hogeschool nog het best vergelijken met die tussen de rijkswacht en de politie: ook daar ging het om een hemelsbreed verschil in cultuur. Het is dan ook niet denkbeeldig dat er veel tijd over zal gaan vooraleer de hogescholen het klappen van de zweep in het werven van fondsen onder de knie hebben. Bovendien hebben zij nog een andere handicap. Om bijvoorbeeld te dingen naar middelen van het BOF (onderzoeksmiddelen die binnen de universiteit op competitieve wijze verdeeld worden, nvdr) moet je 'geassocieerd docent' zijn. Nu, die hebben hogescholen (nog) niet. Ze moeten dus altijd bij ons, of bij een andere faculteit

van de universiteit, langs om een project in te dienen. Begin dan maar eens een onderzoekspoot uit te bouwen!" Heynen zegt het zonder enig leedvermaak. Ze maakt zich op termijn zelfs zorgen over haar eigen departement. "Als er meer gegadigden zijn, zouden er ook meer onderzoeksmiddelen moeten komen van de overheid."

Heynen ziet nog een mogelijke andere structurele handicap. "Hogescholen hebben vaak een zware onderwijslast. Er blijft niet zoveel tijd om onderzoeksprojecten te schrijven. We zien dat ook aan de universiteit: Faculteiten Humane Wetenschappen gaan daar ook onder gebukt en halen inderdaad minder onderzoeksgeld binnen. ASRO is daar altijd succesvol in geweest, omdat de instroom

door het ingangsexamen sterk beperkt werd. ASRO telt ca. 50 personeelsleden die uit de eerste geldstroom (de reguliere financiering van de universiteiten, nvdr) betaald worden, maar ook 50 mensen die via FWO, BOF of IWT (Agentschap voor Innovatie door Wetenschap en Technologie) komen. ASRO doet het desondanks minder goed dan andere ingenieursrichtingen, die soms drie keer zoveel middelen halen uit die tweede geldstroom. Ondertussen is het ingangsexamen weggevallen en kampen wij ook met een veel groter studentenaantal in de eerste jaren, al is het slaagpercentage veel kleiner. Wat is je winst dan als uiteindelijk maar evenveel studenten afstuderen?"

Blijft de vraag: welk profiel zal ASRO zich

ASRO
KU Leuven,
westvleugel van
het Kasteel van
Arenberg, reno-
vatie en herin-
richting door
Hans Verplancke
en Karel
Vandenhende,
2006

What's going on?

Het valt u misschien op dat hierboven slechts in algemene termen gesproken werd over architectuuronderwijs, als een bijzonder geval in een algemeen nieuw regime. Dat is ook precies wat er aan de hand is. Overtrokken gesteld: de Bologna-torpedo trof het architectuuronderwijs midscheeps. Toen de redactie van A+ naar de verschillende opleidingen die ons land telt een vragenlijstje stuurde, druppelden de antwoorden slechts moeizaam binnen. Vaak meldde een school dat de kwestie te ingewikkeld was om in een paar simpele antwoorden samen te vatten. Het is duidelijk: het architectuuronderwijs is nog volop in beweging. Wellicht weten we pas over vijf jaar hoe een en ander uiteindelijk uitpakt. De casussen in de kaderstukken geven dus een allerm minst volledige tussenstand van zaken. Ze stippen vooral een paar typische kwesties aan.

De eerste is hoe opleidingen zichzelf definiëren in het licht van de vereiste academisering. Daarbij speelt de bestaande rivaliteit tussen gewone architectuurscholen en de (van oudsher geacademiseerde) opleidingen aan de Faculteiten

Toegepaste Wetenschappen weer op. Zeker in Vlaanderen begaven ingenieur-architecten zich de laatste decennia steeds meer op het terrein van het ontwerpen dat de speerpunt is van de architectuurscholen. Nu die opleidingen zij aan zij gaan staan in nieuwe associaties, zal die verhouding wellicht aan herziening toe zijn.

Komt men er echter nog wel met ontwerpen alleen? Is het geloof in de kracht van de vorm bestand tegen de vragen die op architecten af komen? Duurzame, energiezuinige constructies, materialen met een kleine ecologische voetafdruk: het zijn kwesties die vooral veel technisch en wetenschappelijk onderzoek vergen. Het is dezelfde tegenstelling die al bestond in de 19de eeuw tussen de ingenieur en de architect. Uiteraard is die tegenstelling vals: een goede architecturale vorm is meer dan een toevoegsel. Ze schept de condities voor een goed functionerend gebouw, en past het gebouw in zijn omgeving in. Dat zijn geen details. Het betekent wel dat de figuur van de architect als 'ziener' niet langer houdbaar is, en je beter, zoals Willem-Jan Neutelings het stelt, spreekt van de architect als 'orkestleider' of 'filmregisseur':

UGent, Vakgroep Architectuur en Stedenbouw

CASUS

Doctoraat in de kunsten

aanmeten nu er binnen de universiteit, zij het dan in een andere faculteit, een alternatieve opleiding is. "Ook wij hebben altijd ingezet op het idee van ontwerpend onderzoek.

De boutade dat wij mensen afleveren die enkel blokkendozen maken, klopt niet. Maar historisch is ontwerpen hier wel altijd een minder belangrijk opleidingsonderdeel geweest. Bij ons besteden studenten 25% van hun tijd aan ateliers, in Sint-Lucas is dat 50%. De ingenieursvakken daarentegen beslaan bij ons 50% van de tijd, de architectuur-wetenschappen 25%. In de toekomst zullen we meer inzetten op het creatieve aspect binnen het ingenieurswerk. De opleiding zal zich meer richten op ingenieurs als Ney, Calatrava of Samyn. Die boren het creatieve potentieel van het bouwkundig ontwerpen aan." Opmerkelijk is echter dat ASRO ook inzet op de ontwikkeling van het vakgebied stedenbouw. Terwijl er vroeger samen met de UGent een voortgezette opleiding stedenbouw georganiseerd werd, kent ASRO nu onder leiding van Prof. Bruno De Meulder zijn eigen volwaardige 'Master na Master' in de stedenbouw.

De FAK van de Associatie KU Leuven zet voor de derde cyclus in de architectuur in op het 'doctoraat in de kunsten'. Hoe moet dat er echter uitzien? Waarin onderscheidt het zich van een traditioneel doctoraat? Daarover bestaat ondertussen een brede consensus, ook al zijn dergelijke doctoraten voorlopig nog op één hand te tellen. Het Instituut voor Onderzoek in de Kunsten (IVOK), dat opging in FAK KU Leuven, deed hier veel voorbereidend werk. Een richtlijn van de KU Leuven stelt over deze doctoraten alvast: "Het onderzoeksobject is, bij het doctoraat in de kunsten, het proces van het tot stand komen van artistieke realisaties of kunstpraktijk. De focus van het onderzoek is dan ook gericht op de beslissingsprocessen

die naar het kunstwerk of de kunstpraktijk leiden en meer bepaald op de reflexieve en experimentele componenten in de innovatieve processen die kritisch gesitueerd moeten worden in het licht van de stand van zaken en de tradities in het vakgebied, in relatie tot alternatieven en met betrekking tot de artistieke, culturele of algemene relevantie." De tekst vervolgt dat dit onderzoek niet samenvalt met de kunstpraktijk zelf, maar ook niet louter als een onderzoek kan beschouwd worden zoals dat in de kunstwetenschappen gevoerd wordt. Een doctoraat in de kunsten krijgt daarom een dubbelformaat, met enerzijds een artistieke en creatieve realisatie, en anderzijds een proefschrift.

© ERIC BLANCKAERT

hij leidt een team dat een complex samenspel van technische, maatschappelijke, esthetische vragen integreert. Is het dan nog zinvol om aan het ontwerpatelier de overheersende rol toe te kennen die het in het onderwijs nog steeds heeft? Die vraag dringt zich zeker op door de ontwikkeling van de bouwindustrie. De architect neemt daarin steeds minder een centrale plaats in. Soms lijkt hij zelfs een voetnoot in het bouwproces. Ondanks de centrale rol (en de bijhorende, hand over hand toenemende, lasten) die de overheid de architect nog steeds toekent.

Feit is dat een architectuuropleiding – en architectuur als dusdanig – geen discipline op zich is, maar een geheel van vaardigheden en kennis, vereist om succesvol te ontwerpen en te bouwen. Dat maakt academisering niet eenvoudig. Onmogelijk is het nochtans niet. Architectuur is lang niet het enige vakgebied met deze dubbelzinnigheid. Ook geneeskunde, tandheelkunde of rechten raken aan zeer veel 'zuiver wetenschappelijke' disciplines, maar vragen tegelijk een grote praktische 'knowhow'.

De overheid is echter nooit erg toeschietelijk geweest om geld te stoppen in architecturaal onderzoek. Ook nu niet. Professor André De Herde, decaan van de nieuw opgerichte Faculté d'architecture, d'ingénierie architecturale, d'urbanisme et d'aménagement du territoire de l'UCL zegt het zonder veel omwegen. De financiering van onderzoek in de architectuur is, volgens hem, niet eens een typisch Belgisch probleem. Het stelt zich overal ter wereld. Maar het wordt wel acuut nu alle architectuurscholen zich met onderzoek gaan bezighouden. Van de industrie komen immers, zo blijkt, weinig opdrachten of onderzoekssteun. Het meeste geld moet komen van onderwijs- en onderzoeksbudgetten van de overheid zelf, of van overheidsopdrachten. Daar kan het onderwijs echter in aanvaring komen met allerlei private bureaus, die het niet altijd pikken dat ze beconcurrereerd worden door gesubsidieerde instellingen.

Doctoraten komen echter niet uit de lucht vallen: er gaat vooreerst een onderzoeks training aan vooraf, net zoals bij 'gewone' doctoraten. Daar heeft Sint-Lucas zich enthousiast op gestort. Het instituut organiseert Research Training Sessions (RTS), en nodigt daarvoor gastdocenten uit de hele wereld uit. De resultaten worden sinds 2005 gebundeld in de boekjes 'Reflections'.

Sint-Lucas Architectuur, campus Gent –
Vroeger klooster van de paters
Dominicanen, restauratie architect Herman
De Witte, 1998

